

Jaunimo religinis tapatumas, religingumas ir religinė socializacija šiuolaikinėje Lietuvoje: veikėjai ir jų sąveikos

RIMGAILĖ DIKŠAITĖ

Vytauto Didžiojo universitetas, Sociologijos katedra

Santrauka. *Straipsnyje analizuojama jaunimo religinio tapatumo, religingumo konstravimo problema bei jo sąveika su religine socializacija Lietuvoje. Remiantis 2019–2020 metais atliktų fokus grupių interviu su Lietuvos baigiamųjų klasių (11–12) moksleiviais duomenimis, straipsnyje analizuojamas jaunimo religingumo ir religinio tapatumo konstravimas bei jo santykis su religine socializacija Lietuvoje. Pirmiausia aptariamas jaunimo religinio tapatumo klausimas ir jo konstravimas šiuolaikinėje visuomenėje, nagrinėjamas pirminės ir antrinės (institucionalizuotos) socializacijos įtakos konstruojant religinį tapatumą ir švietimo, kaip socialinio instituto, vaidmuo religinei socializacijai. Pasitelkiant tyrimo informantų naratyvus straipsnyje aptariamas moksleivių ir mokytojų požiūris į jaunimo religinį tapatumą ir jo konstravimo veiksnius. Empirinio tyrimo duomenys atskleidė ypatingą mokytojo vaidmens vietą religinio tapatumo, religingumo konstravimo procesuose. Tyrimo duomenys taip pat parodė, kad tarp jo dalyvių vyrauja pasirenkamasis, o ne paveldimasis, religinio tapatumo bei religingumo konstravimo procesas.*

Reikšminiai žodžiai: *jaunimas, religinis tapatumas, religingumas, religinė socializacija, religinis švietimas.*

Įvadas

Religija šiuolaikinėje visuomenėje yra vienas iš sparčiausiai socialinę kaitą atliepančių socialinių institutų, kurio vienas iš pagrindinių ir svarbiausių bruožų, pasireiškiančių šiuolaikinėje visuomenėje, – įvairovė, kurią socialinių mokslų atstovai (Beckford 2003, Bouma ir Ling 2011, Ališauskienė ir Glodenis 2013) dažnai įvardija kaip pliuralizmą, kuris neabejotinai daro įtaką religijos raiškai.

James A. Beckford teigimu, religinė įvairovė gali būti apibūdinama kaip įvairių skirtingų religinių bendruomenių, grupių ar religinių formų

egzistavimas tam tikrame sociokultūriniame kontekste, taip pat kaip ir įvairių religinių idėjų derinimas individualioje religinėje tapatybėje arba religinių idėjų įvairumas konkrečioje religinėje bendruomenėje (2003, 74–75). Religijos raiška individualiame lygmenyje šiuolaikinėse visuomenėse dažniausiai apibūdinama religinio individualizmo, religijos privatizacijos bei desekuliarizacijos sąvokomis (Casanova 1994, Berger 1995, Borowik 1997, Bruce 2002).

Lietuvos visuomenės religingumui didelę įtaką turėjo sovietinė sekuliarizacija, o po nepriklausomybės – desekuliarizacijos procesai (Ališauskienė 2016), kurie, atsižvelgiant į šiuolaikinės modernizacijos ir globalizacijos tendencijas, veikia individų religinį gyvenimą ir formuoja unikalų religinį tapatumą. Aktualu apžvelgti, kaip formuojamas religinis tapatumas kartoje, kuri gimė po Lietuvos nepriklausomybės ir kokią įtaką tam turi švietimo institucija.

Straipsnio tikslas – atskleisti religinio tapatumo bei institucionalizuoto religinio švietimo sąveiką ir veikėjus.

Straipsnyje analizuojami empirinio tyrimo – fokus grupių interviu su Lietuvos moksleiviais, atlikto 2019 metų kovo – gegužės mėnesiais, duomenys. Fokus grupių tikslinė auditorija buvo 11 bei 12 klasių moksleiviai iš skirtingų Lietuvos gimnazijų (ne privačių, ne religinės pakraipos, o valstybinių), kurie mokosi vieno iš dorinio ugdymo dalykų – tikybos arba etikos. Viena vertus, baigiamųjų klasių moksleiviai buvo pasirinkti tikslingai siekiant gauti kuo daugiau išsamesnės ir apibendrinančios informacijos, reikalingos tyrimui, kadangi informantai galėjo apžvelgti visą savo patirtį, susijusią su dorinio ugdymo pasirinkimo ar mokymosi nuo pirmos klasės iki baigiamųjų klasių. Antra vertus, svarbi šios amžiaus grupės – vyresniųjų klasių moksleivių – pasirinkimo priežastis buvo ir ta, jog dažniausiai jie jau yra pilnamečiai ir gali savarankiškai, be tėvų leidimo dalyvauti tyrimė.

Iš viso tyrimo metu atlikti penki fokus grupių interviu. Fokus grupėse dalyvavo nuo 10 iki 15 moksleivių. Dviejų fokus grupių moksleiviai lankė tikybos pamokas, kitų dviejų fokus grupių dalyviai – moksleiviai, lankančys ir besimokantys etikos. Skirtingų dorinio ugdymo dalykų besimokančių moksleivių fokus grupėse buvo siekiama išsiaiškinti, kas lėmė jų tikybos arba etikos pasirinkimą, taip pat paprašyta pasidalinti savo patirtimi ir nuomone apie religingumą, jo raišką ir požiūrį į skirtingas religijas bei praktikas. Dar vienoje, penktoje, fokus grupėje dalyvavo tiek besimokantys etikos, tiek ir tikybos 11 ir 12 klasių moksleiviai. Mišri fokus grupė dalyvavo tam, kad būtų galima išsiaiškinti, ar ir kaip skiriasi moksleivių nuomonė ir požiūris į tyrimo klausimus ir kokią įtaką tyrimo dalyvių atsakymams turi šalia esantys moksleiviai, besimokantys kito dorinio ugdymo dalyko negu jie patys.

Informantų naratyvuose išryškėjus, kad labai didelę įtaką mokykloje ir pamokose turi mokytojo vaidmuo (jo asmenybė, charakterio savybės ir

autoritetas tarp moksleivių), buvo nuspręsta atlikti pusiau struktūruotus interviu su dorinio ugdymo mokytojais iš skirtingų Lietuvos mokyklų.

Pusiau struktūruoti interviu su mokytojais buvo atliekami susitikus jiems patogioje vietoje tuo pačiu laikotarpiu (2019 metų kovo – gegužės mėnesiais). Tyrime dalyvavo du tikybės bei du etikos mokytojai / mokytojos. Pusiau struktūruotų interviu su mokytojais tikslas buvo atskleisti jų požiūrį į moksleivių (ne)religinio tapatumo formavimosi veiksnius, institucionalizuotos religinės socializacijos, mokytojo bei mokymo priemonių vaidmenį šiame procese.

„Nors tapatumo terminas kyla iš lotyniško *idem* („pats“), tapatumas pirmiausia reiškia skirtumų tarp mūsų ir kitų konstravimą“ (Banks 2009, 343). Vertinant iš sociologinės perspektyvos, tapatumas yra savęs susiejimas su tam tikra socialine grupe ir jos vertybėmis. Šiame straipsnyje religinis tapatumas apibrėžiamas kaip individo siekis ir noras tapatintis su konkrečiu objektu – religija.

Religingumą galima apibrėžti kaip religines praktikas – asmeninė bei bendruomeninė malda, lankymasis religinėse apeigose, tačiau religijos sociologijoje pravartu remtis Ch. Glocko (1968) religingumo apibrėžimu, kurį mokslininkas pristato kaip multidimensį reiškinį ir kuris turi apimti mažiausiai tris dimensijas, kurios nusako religingumą, – tai tikėjimas, veikla ir patyrimas.

Remiantis religinės socializacijos teorija, homogeniškose religine prasme visuomenėse individai dažniausiai seka arba save priskiria toje visuomenėje vyraujančiai religijai. Religinę įvairovę turinčiose visuomenėse individų susidūrimas su kitomis religinėmis tradicijomis ir praktikomis lemia didesnes religinio pasirinkimo galimybes.

Religinė socializacija – interaktyvus procesas, kurio metu įvairūs socialiniai agentai daro įtaką individų religiniams tikėjimams. Žmonės socializacijos proceso metu bendrauja su įvairiais, skirtingais asmenimis, kurie padaro įtaką jų tikėjimams (Sherkat 2003).

Kiekvienas individas gimsta „objektyvioje“ socialinėje struktūroje ir susiduria su reikšmingais kitais, atsakingais už jo socializavimąsi. Šie reikšmingi kiti yra jam primesti.

Berger ir Luckmann 1999, 165

Kaip stipriai ir ar išvis paskatins individo (ne)religingumą atsiradę jo gyvenime sunkumai ar patiriama nelygybė su kitais visuomenės nariais, daugiausia priklauso nuo to, kokią religinę socializaciją individas turėjo vaikystėje. Tai apibrėžia socializacijos teorija (angl. *Socialization theory*).

Socializacija – socialinės sąveikos procesas, kurio metu individai perima žinias, nuostatas, puoselėjamas vertybes ir elgesį, būtinus efektyviai dalyvauti ir pritapti visuomenėje. Individai socializacijos proceso metu stebi ir bendrauja su tam tikrais asmenimis, kurie daro įtaką jų pasaulėžiūrai. Visi visuomenės nariai mąsto ir elgiasi vienaip ar kitaip todėl, kad buvo taip išmokinti. „Socializaciją galima apibrėžti kaip procesą, kuris moko gyventi tam tikroje kultūroje, ją suprasti, perimant jos vertybes, įsitikinimus, normas. Socializacijos metu ir susikuriame savo tapatumą – savęs suvokimą tiek socialiniu, tiek asmeniniu (savimonės) lygmeniu“ (Liutikas 2009, 26).

Socializacijos teorija teigia, jog religinis tapatumas, kurį sudaro puoselėjamos individo vertybės ir įgyti įgūdžiai, yra internalizacijos proceso objektas, todėl socializacija ir jos veiksniai tampa nesibaigiančiu procesu, kuriame perimamos žinios apie religiją, tačiau pirminė socializacijos vieta visada yra šeima, o pirminė socializacijos įtaka – tėvų. Šeima individo vaikystėje yra pats svarbiausias institutas, tačiau vėliau atsiradus kitiems institutams, tokiems kaip mokykla, politikos, religijos, ekonomikos ir t. t., jie padaro įtaką ir paveikia socializacijos procesą, nes vykstantys pokyčiai šiuose institutuose veikia ir šeimą (Reingardė 2004).

Remiantis Berger ir Luckmann (1995), pirminė religinė socializacija visada yra „kitų“ rankose, t. y. pirminės socializacijos metu vaikas neturi galimybės pasirinkti reikšmingų „kitų“ autoritetų negu šeima, tėvai, seneliai, todėl jų perteikiama tikrovė yra internalizuojama¹ kaip neišvengiama ir priimama kaip savaime suprantama ir tenkinanti iki tam tikro gyvenimo momento. Vykstant antrinei socializacijai, įsitraukia ir pradeda veikti įvairios institucijos, kurios padeda plačiau internalizuoti supantį pasaulį ir jo tvarką (bene reikšmingiausia jaunimo antrinės socializacijos vieta – mokykla ir joje vykdoma pavirtinta švietimo politika). Institucionalizuota religinė socializacija – antrinė religinė socializacija – vykdoma pasitelkiant įvairius socialinius institutus (pavyzdžiui, mokyklą, žiniasklaidą). Taigi, atsiradus reikšmingiems „kitiems“ (draugams, klasės draugams, mokyklai ir t. t.), pradedamas konstruoti socialinis tapatumas ir, remiantis tiek pirminės, tiek ir antrinės socializacijos patirtimi, – kuriamas religinis tapatumas, kuris, Davie teigimu, nebėra savaime priskirtinas dalykas, nes žmogus pats renkasi pagal savo individualybę, jam yra svarbūs jo asmeniniai poreikiai (Davie 2007, 141). Noras savarankiškai priimti sprendimus, autonomijos ir individualizmo siekimas – pagrindiniai besiformuojančių jaunų suaugusiųjų socialiniai ir psichologiniai bruožai šiuolaikinėje visuomenėje (Jung ir Park 2020, 430), kurie daro didelę įtaką formuojant religinį tapatumą šiuolaikinėje visuomenėje.

1 Internalizacija (angl. *internalization* < lot. *internus* – vidinis) – psichol. psichoanalizės sąvoka: kitų žmonių požiūrių, nuomonių, standartų, vertinimų perėmimas; tai superego formavimosi mechanizmas.

Religinis tapatumas šiuolaikinėje visuomenėje

Šiuolaikinis pasaulis yra nuolat kintantis ir patiriantis įvairių transformacijų, keičiančių ir pačią visuomenę kaip sociumą, ir kiekvieną individą atskirai. Įvairėjant ir liberalėjant visuomenei, pastebimas aktyvus religijos grįžimas į viešąjį gyvenimą, tačiau tuo pačiu metu ir religinių požiūrių gausėjimas (Bouma ir Ling 2011, 510). Visgi nepaisant to, kad religija grįžta į visuomenės gyvenimą, tai gali nebūti matoma viešai, t. y. įvardinti, žmogus religingas ar ne, neįmanoma, nes jis gali to nedeklaruoti plačiajai visuomenei, t. y. būti religiška motyvuotas, tačiau to neišreikšti viešai (Geertz 2005, 101). Clifford Geertz teigimu, apskirtai, būti pamaldžiam nebūtinai reiškia nuolat atlikti tai, ką pavadintume pamaldžiais veiksmais, o tik būti linkusiams juos atlikti (Geertz 2005, 101).

Sociologai (Davie 1990, Bourdieu 1991, Borowik ir Doktor 2001) kalba apie tai, kad religija įgauna naujas, personalizuotas reikšmes, todėl populiarėja „individualus religijos vartojimas“, ir tai yra rezultatas to, kad religija tapo pagrindine personalizuota viešos kultūros ir tapatybės politikos dalimi, kuria siekiama išreikšti save, todėl stiprėja tikėjimas nepriklausant (angl. *believing without belonging*) (Davie 2015) konkrečiai religinei bendruomenei. „Vartotojų visuomenėse religija tampa kažkokiu vartojamu produktu, kuris padeda išreikšti tapatybę, padeda parodyti tikrąjį save ir atsiskirti nuo kitų“ (Bouma ir Ling 2011, 517).

Pokomunistinėse visuomenėse religijos sociologai, analizuodami religijos raišką individualiu lygmeniu, ją apibūdino kaip priklausymą be tikėjimo (angl. *belonging without believing*) (Borowik ir Doktor 2001). Šia sąvoka apibūdinamas reiškinys, kuomet iš inercijos individas save priskiria kokiam nors religinei bendruomenei, nes jai priklausė jo šeima, giminaičiai arba ji yra vyraujanti toje valstybėje, kurioje jis gyvena, tačiau iš tiesų turi mažai bendrumų ir asmeninių religinių patirčių toje religinėje bendruomenėje.

Mokslinėje literatūroje aptinkama ir *bricolage* (Lévi-Strauss 1966) sąvoka. Religijos tyrėjų (Dobbelaere 1999, Hervieu-Leger 2001, Beckford 2003) vartojama sąvoka religinis brikoliažas nurodo individualaus religingumo „populiarėjimą“, kai remiantis „brikoliažo technika“, pavyzdžiui, skirtingi religiniai elementai, nuostatos ir religiniai veiksmai iš įvairių religinių bendruomenių „sumiksuojami“ individualiai pagal save. Čia ypatingai išryškėja religijos interpretacija, kurią individas atlieka pagal save ir pritaiko konkrečiai savo charakteriui.

Individas šiuolaikinėje visuomenėje negyvena vakuomo sąlygomis – jam, jo veiksams, teisėms ir pasaulėžiūrai įtaką daro aplinka – nuo artimiausios šeimoje iki priimamų valstybinių įstatymų. Nagrinėjant religijos

raišką, ji taip pat pasireiškia ir atspindi visuose trijuose makro-, mezo- ir mikrolygmenyse. Makroperspektyvoje religijos raiška ir jos formos yra apibrėžtos valstybių konstitucijose, teisiniuose aktuose ir įvairiuose su religija ir jos mokymu ar praktikavimu susijusiuose įstatymuose. Makroaplinka gali paskatinti pokyčių, naujų galimybių siekimą. Mezoperspektyvoje galima kalbėti apie tai, kaip religijos raiška pasireiškia organizaciniame lygmenyje, t. y. kaip, pavyzdžiui, su religijos raiškos iššūkiais susitvarkoma mokykloje. Mikrolygmuo atskleidžia, kaip religija, jos raiška suvokiama ir įgyvendinama konkrečiai kiekvieno individo. Šeima, draugai, arti esantys kiti individai labai svarbūs puoselėjant asmens tapatumą. Mikrolygmuo bene svarbiausias vaikų ir jaunų žmonių gyvenime.

Vykstant globalizacijos, europeizacijos procesams ir modernėjant visuomenei, įsitvirtina daugiakryptė sekuliarizacija, kuri, pasak Dobbelaere (1999), daro įtaką religijos kaitai trimis visuomenės lygmenimis: instituciniu, organizaciniu ir individualiu.

Religinį tapatumą sudaro religiniai įsitikinimai, nuostatos ir praktikos (Maclean ir Riebschleger 2021, 396). Religinis tapatumas suvokiamas kaip emocinis-psichologinis, sociokultūrinis subjekto siekis tapatintis su religija ar religine grupe, pripažįstant jos mokymą ir priimant bei laikantis keliamų reikalavimų ir juos atliekant (praktikuojant). Atsižvelgiant į tai, skiriami du religinio tapatumo matmenys: formalusis ir realusis. Formalusis religinis tapatumas suvokiamas kaip formalus individo tapatinimasis su religija ar religine bendruomene neinvestuojant, koks yra, ar išvis yra vidinis, „tikrasis“ santykis su konkrečia religija ir religine bendruomene. Tikrąjį santykį apibrėžia realusis religinis tapatumas, kuris siejamas su religijos internalizacija, t. y. savanoriškai apsisprendus priimančios konkrečios religijos ar religinės grupės vertybės, kurias individas saugo ir puoselėja.

Galima teigti, kad religinis tapatumas yra konstruojamas subjektyviai, pasirenkant ar atmetant tam tikrus religingumo elementus. Tai dažniausiai pasireiškia tarp jaunimo, nes jie labiau linkę rizikuoti ir (iš)bandyti skirtingus dalykus nei vyresnio amžiaus žmonės ir drąsiau formuoja bei realizuoja savo religinį identitetą šiuolaikiniame pasaulyje. „Jauni žmonės gyvena visuomenėje, kuri yra tuo pat metu ir daugiau (kalbant apie pliuralizmą), ir mažiau (kalbant apie bažnyčių apleidimą) religinga, nei bet kada anksčiau. Tad bet koks religinis identitetas yra formuojamas ir įgyvendinamas šiame naujame ir nuolat besikeičiančiame kontekste“ (Vincett ir Collins-Mayo 2010, 238).

Kati Niemelä, tyrinėjanti Suomijos jaunimo santykį su religingumu, teigia, kad jaunimas gali apibūdinti savo religinę tapatybę atviriau ir išsamiiau nei vyresnio amžiaus žmonės, t. y. jie ne tik gali identifikuoti save kaip dvasingus ar religingus ir priskirti konkrečiai religinei bendruomenei, bet ir

įvardinti kaip visiškai nereliginus (Niemelä 2010, 216). Giselle Vincett ir Sylvia Collins-Mayo, tyrinėjančios jaunimo ir religijos sąlyčio taškus Anglijoje ir Škotijoje, pastebi, kad jaunimas linkęs religinę tapatybę sieti su tautine / kultūrine tapatybe ir save inertiškai įvardina kaip krikščionis, nors, kaip vėliau paaiškėja, nesilaiko jokių arba beveik jokių religinių praktikų (Vincett ir Collins-Mayo 2010, 241).

Remiantis „Europe’s Young Adults and Religion“ ataskaita² (Bullivant 2018), apibendrinančia jaunų suaugusiųjų (16–29 m.) religinę afiliaciją ir religinę praktiką šiuolaikinėje Europoje, galima teigti, kad taip yra ir Lietuvoje. Kaip rodo duomenys, tarp 22 tirtų valstybių Lietuva yra trečia mažiausia savęs jokiai religijai nepriskiriančių jaunų suaugusiųjų proporcija, didesnė tik už Izraelio ir Lenkijos – vos 25 proc. Lietuvoje taip pat yra antra po Lenkijos didžiausia krikščionių proporcija, 74 proc. (71 proc. sudaro katalikai). Visgi vertinant pagal identitetą ir afiliaciją, Lietuvos jauni suaugusieji yra tarp pačių religingiausių Europoje, tačiau vertinant pagal lankymąsi bažnyčioje ir maldų dažnumą jie yra tarp mažiausiai religingų. Tarp mažiausiai religines praktikas atliekančių jaunų suaugusiųjų yra ir tokios šalys kaip Austrija, Ispanija, Slovėnija ir Belgija.

Įdomu tai, kad pokomunistinėse šalyse religingumo situacija įvairi, pavyzdžiui, tokiose šalyse kaip Čekija ir Estija yra mažiausia savęs jokiai religijai nepriskiriančių jaunų suaugusiųjų proporcija, o Lietuvoje ir Lenkijoje – viena didžiausių.

Apibendrinant galima teigti, kad religinis identitetas ir jo formavimas yra nesibaigiantis, dinamiškas procesas, kuriam didelę įtaką turi religinė socializacija, suprantama ir įgyvendinama įvairiose šalyse skirtingai. Šiuolaikinė visuomenė tampa personalizuota, kurioje pirmumas suteikiamas individualizmui ir konkretaus individo įpročiams, norams, lūkesčiams ir net pomėgiams. Visa tai daro įtaką ir religijos raiškai, perkonstruoja religinį tapatumą, kuris, pasak Davie (2007), nebėra „automatiškai“ priskiriamas dalykas, nes individas tai pasirenka pagal savo asmeninius poreikius. Kitaip tariant, formuojamas asmeninis, unikalus religinis tapatumas, kurio matumas, raiška ir viešas deklaravimas priklauso nuo individo ir jo socializacijos patirties.

Kitame skyriuje apžvelgiama, kaip ir kokią įtaką religiniam tapatumui daro socializacijos procesai ir kaip tai reiškiasi religiniame švietime.

2 Ataskaitoje naudojami duomenys iš Europos socialinio tyrimo (www.europeansocialsurvey.org). 2002–2016. Lietuvos duomenys, 2014 m.

Institucionalizuota religinė socializacija: religinio švietimo dilema

Pirminę socializacijos įtaką vaikams padaro tėvai ir šeimos aplinka, o bene svarbiausia antrinės socializacijos vieta yra mokykla ir joje vykdoma patvirtinta švietimo politika. Pasak Bourdieu (1971), mokyklų funkcija yra perduoti žinias ir socializuoti mokinius, tačiau mokyklos dirba pagal patvirtintus teisės aktus (pavyzdžiui, valstybės Konstitucija, švietimo įstatymai) ir moko tik tam tikrų dalykų bei socializuoja konkrečiais, atrinktais būdais. Pavirtintai švietimo politikai ir švietimo sistemai reikia ypatingo dėmesio, nes jos daro reikšmingą įtaką socializacijos procesams ir religiniam švietimui mokykloje.

Religinis švietimas, pasak Alberts (2008), Europoje yra įvairus ir pastaraisiais metais besikeičiantis. Tam įtakos turi skirtingų šalių kultūrinė ir istorinė perspektyva ir jos pri(si)taikymas prie šiuolaikinės visuomenės. Esminis skirtumas, kurį išskiria mokslininkė, yra tas, kad gyvenant šiuolaikinėje daugiakultūriškoje aplinkoje religinis švietimas neturėtų būti suprantamas tik kaip „sausas“ mokomasis dalykas apie religiją iš vadovėlių, – jis turėtų apimti integracinį metodą, apimantį įvairių religijų atstovų vizitus į mokyklas arba moksleivių vizitus pas juos, dialogo kūrimą ir interpretacinę perspektyvą.

Robert Jackson (2016) teigimu, kadangi mokymasis laikomas hermeneutiniu³ procesu, galimybė interpretuoti ir moksleiviui pasisakyti „iš savo asmeninės perspektyvos“ turėtų būti neatsiejama religinio švietimo dalis, kuriai reikia skirti daugiau laiko ir sudaryti palankesnes sąlygas. Pasak Jackson (2016), moksleivių interpretacija, remiantis sava pasaulėžiūra ir unikaliu religiniu bei kultūriniu tapatumu, leidžia pastebėti ne tik skirtumus, bet ir atrasti sąlyčio taškus, o tai kuria supratingesnę ir tolerantiškesnę visuomenę. „Mokiniai turi išmokti būti kritiški, bet tuo pačiu metu jautrūs ir konstruktyvūs“ (Jackson 2016, 158).

Denise Cush, aptardama skirtingus religijų mokymų būdus pliuralioje visuomenėje (Europos valstybėse), akcentuoja, kad vieno universalaus modelio skirtingoms šalims nėra ir negali būti, nes reikia atsižvelgti į konkrečios šalies ar net miesto regioniškumą, etniškumą, istoriją ir dabartines

3 Hermeneutika [gr. *hermēneutikē* < *hermēneuō* – aiškinu, dėstau]: filosofijos kryptis, kilusi iš religinių tekstų aiškinimo (pirmiausia iš Šv. Rašto, o vėliau ir iš kitų – Korano, Toros ir t. t.). Šiuolaikinė hermeneutika nutolo nuo savo ištakų. Ji tyrinėja ne tik tekstų aiškinimą, bet ir apskritai supratimo, interpretacijos reiškinius, todėl ji dar vadinama interpretacijos, supratimo teorija. Hermeneutika svarsto galimybę suprasti tekstą kaip išraišką per prasmės atkūrimą arba sukūrimą kaip naują interpretaciją. (Pagal Tarptautinių žodžių žodyną, 1985).

aplinkybes. Tačiau mokslininkė teigia, kad religijos įvairėjimo reiškiniai negali būti ignoruojami ir turi egzistuoti švietimo politikoje (Cush 1999). Jos teigimu, labai svarbus ir mokytojo vaidmuo, todėl mokytojai taip pat turėtų būti „šviečiami“, kodėl religijos diversifikacija yra svarbi, ir kad tai užtikrina ne tik tolerancijos, multikultūriškumo vertybes, bet ir prisideda prie saugios visuomenės kultūros, kurioje užtikrinamos vienodos sąlygos visiems individams ir pagarbiai priimamas religinis „kitoniskumas“. Priešingu atveju, remiantis Bourdieu (1971), pažeidžiama individo visavertė socializacija, nes neužtikrinamas visapusiškas religinio jausmo ugdymas. Apie religinės įvairovės atpažinimo būtinybę kalba ir Banks (2004), kurio teigimu, įvairovės integravimas į šiuolaikinę, įtraukiąją švietimo sistemą daro teigiamą įtaką visuomeniškumo, pilietiškumo ugdymui ir gebėjimui prisitaikyti daugiakultūroje aplinkoje.

March ir March (1999), pristatydami atliktą tyrimą apie pliuralizmo ir tolerancijos (ypač religijos srityje) raišką Krokuvos mokyklose, teigia, kad nors Krokuvos miestas atrodo turintis daugiakultūrę aplinką, kurioje gana aktyviai veikia tokios etninės bendruomenės kaip vokiečiai, italai, austrai ar žydai, visgi miesto mokyklose trūksta diversifikacijos mokantis apie kitų papročius, religijas ir tradicijas. Mokslininkai teigia, kad mokytojams ar mokinių tėvams, išpažįstantiems katalikybę sunku suvokti, kad klasėje yra vaikų, kurie nešvenčia Šv. Kalėdų ar nėra priėmę Pirmosios komunijos. Taigi, Lenkija, pasak mokslininkų, nors ir skiepija daugiakultūriškumo ir tolerancijos vertybes, visgi katalikybė šalyje yra ne tik dominuojanti religija, bet ir vienas iš pagrindinių tautinio tapatumo identitetų (March ir March 1999).

Jenny Berglund, tyrinėjanti islamo religijos švietimą Švedijos mokyklose, teigia (2014), kad 1992 m. Švedijoje reformavus švietimo sistemą, buvo sudarytos sąlygos įvairiems religiniams veikėjams gauti valstybės finansavimą steigiant savarankiškas mokyklas. Tuo pasinaudojo musulmonų bendruomenės nariai, nes leisdami savo vaikus į valstybines mokyklas susidurdavo su supratimo, tolerancijos, priėmimo ir lygiateisiškumo trūkumu. Mokslininkė pastebi, kad dabar mokytojai, mokydami mokinius, tarp kurių yra ir Švedijos religinės mažumos atstovų – musulmonų, susiduria ir stengiasi laviruoti perteikiant informaciją apie Vakarų kultūros raišką ir vertybes, požiūrį į šiuolaikines problemas ir jų sprendimo būdus, tačiau tuo pačiu metu išlaikant pagarbą ir etiką musulmonų religiniams įsitikinimams ir praktikoms. Kausimas, kaip musulmonų mažuma turėtų bendrauti ir bendradarbiauti su daugumos visuomene, ir atvirkščiai, sekularioje Švedijoje vis dar yra neišspręstas.

Santykiai tarp valstybės ir religinių organizacijų bei jos narių yra išreikšti per teisinius reglamentus. Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos

26 straipsnį, minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė turi būti nevaržoma⁴. Nagrinėjant Lietuvos Respublikos švietimo įstatymą (2011) taip pat teigiama, kad tikyba ir jos mokymąsi galima pasirinkti, ir tai yra dorinio ugdymo dalis⁵. Analizuojant šiuos du įstatymus išryškėja priešprieša – pagal konstitucinę teisę, tėvai savo vaikus turi teisę auklėti ir mokyti pagal savo įsitikinimus, tačiau švietimo įstaigose ši teisė gali būti suvaržoma, nes tikybos pamokos valstybinėse mokyklose siūlomos tik tradicinių religinių bendruomenių nariams. Tikybai mokyti Lietuvoje yra parengtos keturių krikščioniškųjų konfesijų bendrosios programos: katalikų, stačiatikių, reformatų ir liuteronų. Kiekviena iš šių programų siūlo nagrinėti tikėjimo problemas ją atitinkančios Bažnyčios mokymo požiūriu. Tikybos programų pasirinkimas priklauso nuo mokyklos religinės orientacijos arba moksleivio šeimos ir asmeninio tikėjimo, derinant su mokyklos administracija (Tikybos (katalikų) bendroji programa 2006).

Ališauskienė, remdamasi Solveiga Krumina-Konkova, teigia, kad, pavyzdžiui, religinių bendruomenių veiklą reglamentuojančiame įstatyme Latvijoje nėra sąvokos tradicinė religinė bendruomenė, tačiau aptinkama nuostata, kad savo tikybos valstybinėse mokyklose gali mokyti tik evangelikai liuteronai, Romos katalikai, stačiatikiai, baptistai ir judėjai. Likusios religinės bendruomenės tokia teise gali pasinaudoti tik privačiose mokyklose (Ališauskienė 2016, pagal Krumina-Konkova 2004).

Atsižvelgiant į Visuotinės žmogaus teisių ir laisvių deklaracijos 26 strp. 2-ąją dalį⁶ galima teigti, kad Lietuvos švietimo srityje, religinių grupių „pristatymas“ ir jų suvokimas ribotas, paliekant pirmumą tradicinėms religinėms bendruomenėms.

- 4 „Kiekvienas žmogus turi teisę laisvai pasirinkti bet kurią religiją arba tikėjimą ir vienas ar su kitais, privačiai ar viešai ją išpažinti, atlikinėti religines apeigas, praktikuoti tikėjimą ir mokyti jo. Niekas negali kito asmens versti nei būti verčiamas pasirinkti ar išpažinti kurią nors religiją arba tikėjimą. Žmogaus laisvė išpažinti ir skleisti religiją arba tikėjimą negali būti apribota kitaip, kaip tik įstatymu ir tik tada, kai būtina garantuoti visuomenės saugumą, viešąją tvarką, žmonių sveikatą ir dorovę, taip pat kitas asmens pagrindines teises ir laisves. Tėvai ir globėjai nevaržomi rūpinasi vaikų ir globotinių religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus“ (LR Konstitucija 1922 m. 26 strp.).
- 5 „Dorinis ugdymas yra pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo dalis. Tėvų (globėjų, rūpintojų) pageidavimu tikybos dalykas gali būti įtrauktas į jų vaikų ikimokyklinį ugdymą. Gali būti vykdomas religinis neformalusis švietimas ir savišvieta. Įstatymu apibrėžiama, kad pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programoms vykdančios mokyklos mokinys, sulaukęs 14 metų, turi teisę rinktis vieną iš privalomojo dorinio ugdymo dalykų: tradicinės religinės bendruomenės ar bendrijos tikyba arba etiką (LR švietimo įstatymas 2011 m. 31 strp.).
- 6 „Mokslas yra skirtas tam, kad visais atžvilgiais būtų ugdoma žmogaus asmenybė ir kad būtų didinama pagarba žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms. Jis turi skatinti visų tautų, rasinių arba religinių grupių savitarpio supratimą, pakantumą ir draugystę, taip pat turi padėti toliau plėtoti Jungtinių Tautų taikos palaikymo veiklą“. (Visuotinė žmogaus teisių ir laisvių deklaracija 1948 m. 26 strp. 2-oji dalis).

Tyrėjai (Kuznecovienė et al. 2016), analizavę sekuliarizacijos proceso ypatumus Lietuvoje ir atlikę reprezentatyvią Lietuvos gyventojų apklausą, nustatė, kad beveik pusė (48,1 proc.) pasisako už privalomą tikybos mokymą valstybinėse mokyklose ir šiek tiek daugiau nei pusė (53,2 proc.) – už mokinių ruošimą sakramentams. Įdomu tai, kad beveik tiek pat tyrimo dalyvių (59,9 proc.) laikosi nuostatos, kad valstybinėse mokyklose visgi turėtų būti dėstomos skirtingos pasaulio sukūrimo sampratos, tarp jų ir biblinė, ir priitaria teiginiui, kad per tikybos pamokas mokiniai būtų supažindinami su įvairių religijų doktrinomis.

Religinės socializacijos tyrimai Lietuvoje (Žiliukaitė 2016, Kuznecovienė et al. 2016, Ališauskienė ir Maslauskaitė 2021) leidžia teigti, kad „dauguma Lietuvos gyventojų laiko save Romos katalikais, tačiau vertybių tyrimai atskleidžia, jog respondentai nėra internalizavę tikėjimo, kurį išpažįsta. Taigi galima daryti prielaidą, kad noras priklausyti tam tikrai religinei bendruomenei kyla iš noro palaikyti tradicijas“ (Ališauskienė ir Samuilova 2011, 79). Kaip teigia Ališauskienė ir Maslauskaitė (2021), religinio tapatumo konstravimas ir pasirinkimas kelia iššūkius, nes individas gali apskritai nereikšti savo religinių įsitikinimų, nesilaikyti religinių praktikų ir apskirtai kvestionuoti ir kritikuoti religiją.

Moksleivių religinio tapatumo bruožai

Šiuolaikinėje visuomenėje priklausymą arba nepriklausymą konkrečiai religinei bendruomenei individas turi galimybę rinktis remiantis tradiciniais religiniais šeimos, etniniais, tautiniais, regioniniais, o dėl globalizacijos ir skaitmenizacijos – ir tarptautiniais pavyzdžiais arba ignoruodamas visus šiuos pavyzdžius atsiriboti ir nepaisyti religinio tapatumo.

Siekiant išsiaiškinti, kaip tyrime dalyvavę informantai save suvokia religiniame lauke, jų buvo paklausta ir paprašyta save apibūdinti kaip tikinčius (religingus) arba ne ir pakomentuoti, kas lėmė tokį jų pasirinkimą, t. y. padarė didžiausią įtaką (ne)religingumui ir jo suvokimui.

Nagrinęjant informantų naratyvus galima teigti, kad dauguma moksleivių save gana sunkiai priskiria kuriai nors kategorijai, jiems sunku konkrečiai įvardinti, ar yra tikintys, agnostikai ar ateistai, jaučiamas abejojimas. Informantės Lauros, lankančios tikybos pamokas, atsakymas iliustruoja neužtikrintumą.

Gal katalikė.

Laura, vienuoliktokė, mokosi tikybos.

Informantas Darius pabrėžia, ne tik, kad nėra tikras dėl savo religingumo, tačiau užsimena ir apie „miksiuotą tikėjimą“, t. y. mokslinėje literatūroje tai įvardijama kaip brikoliažas (Lévi-Strauss 1966), sąvoka, kuri nurodo individualaus religingumo „populiarėjimą“, kai remiantis „brikoliažo technika“, pavyzdžiui, paimami skirtingi religiniai elementai, nuostatos ir religiniai veiksmai iš skirtingų religinių bendruomenių ir „sumiksiuojami“ individualiai pagal save.

Nu, iš tikrųjų, aš esu ateistas, agnostikas ir tikintysis. Keistai skamba, labai, jo. Aš netikiu, kad yra kažkokia kažkas kažkur, vat padebesiuose vos ne, kaip kai kurie žmonės išsireiškia. Bet tikiu gal dvasios pavidalu labiau, kažkas gal saugo sielas. Tikiu tokiais dalykais. Tada, kad mes reinkarnuosimės kitame gyvenime į žmones, tam tikrais... Toks labai sumiksiuotas tikėjimas.

Darius, dvyliktokas, mokosi tikybos.

Apie moksleivių „savos“, unikalios religijos susikūrimą perimant iš skirtingų religijų tam tikras praktikas, simbolius ar taisykles pastebi ir apie tai pasakoja ir mokytojai. Tikybos mokytojos / mokytojo pasakojimas iliustruoja brikoliažo raišką realybėje.

Bet jie (moksleiviai) kažkaip bando konstruoti savyje kažkokį suvokimą apie tai, dėl ko savo įvairiomis patirtimis, kiek jie suvokia, kiek jie supranta. Nes yra tokių, kurie tiki krikščionyste, bet taip pat labai smagiai palaiko (toks sinchronizmas susidaro) palaiko ir reinkarnaciją, tarkim. Na, tokia samprata yra... iš įvairiausių tokių religinių mozaikos gabalėlių, jie susidaro tokią vos ne savo religiją, ar ne?

Tikybos mokytoja / mokytojas.

Informantė Daiva, nors lanko tikybos pamokas, save įvardina agnostike ir pripažįsta, kad religijos poreikis pasireiškia, kai atsitinka kokios nors nelaimės, ligos ar ištinka sunkios akimirkos.

Aš sakyčiau, kad aš agnostikė dėl to, kad iš tikrųjų nelabai tikiu. Bet, tarkim, kai būna labai labai sunkios akimirkos, tai, manau, kad net ir netikintieji būna, kad prašo Dievo, kad jiems padėtų ir panašiai. Nu, kai būna labai sunkios akimirkos, kai kažkas serga sunkiai ar dar kažką, ir panašiai.

Daiva, dvyliktokė, mokosi tikybos.

Galima sakyti, informantai yra savotiškame paieškų kelyje, kuriame dar tik ieško, kurią religiją pasirinkti ar kaip ją praktikuoti. Moksleivių (ne) religingumą, tikybos mokytoja / mokytojas apibrėžia kaip dvasingumą ir kalba apie tai, kad vienokiu ar kitokiu būdu moksleiviai ieško ir siekia išsigrįninti savo asmeninį santykį su religija.

Sakyčiau (moksleiviai), gal labiau (yra) dvasingi negu religingi. Nes tai truputį skiriasi šiaip jau. Jie tokie vienaip ar kitaip ieškantys yra. Ir kelia tuos klausimus ir abejojantys, ir kartais net neigiantys. Bet tu matai vis tiek, kad yra toks tas klausimas, jis vis tiek lieka jautrus.

Tikybos mokytoja / mokytojas.

Dauguma moksleivių, teigdami, kad yra tikintys, ateistai ar agnostikai, abejoja, nėra užtikrinti savo atsakymu, tik nedaugelis turėjo tvirtą nuomonę apie savo santykį su religija. Laurynas, kaip moksleivis, mokosi tikybos visą savo gyvenimą ir yra tvirtai apsisprendęs, kad yra tikintis katalikas, todėl diskutuoti nėra linkęs. Toks informanto tvirtas požiūris ir nuoseklus, vien tik tikybos pamokų lankymas nuo pirmos klasės ir iki vienuoliktos yra išimtinis.

Tikintis.

Laurynas, vienuoliktokas, mokosi tikybos.

Informantės Indrės atsakymas atskleidžia, kad save laikydama tikinčia katalike, ji lanko etikos pamokas, ir toks jos pasirinkimas neturi įtakos jos religingumui. Moksleivė, pasakodama apie savęs suvokimą religiniame lauke, nurodo, kad nors yra tikinti katalikė, tiki „savaip“, t. y. ir į bažnyčią eina tik tada, kai pati to nori.

Aš tai save apibūdinau kaip tikinčią, tik kad aš, tarkim, neinu ten kiekvieną sekmadienį į bažnyčią. Ir, kai yra šventės, aš einu tik tada, kai pati noriu. Ir manęs niekas kai neverčia, aš mėgstu ir viena nueiti. Bet kada, tarkim, kad ir kokiais penktadieniais vakare į kokią bažnyčią, nebūtinai, kai yra mišios, bet tiesiog ten pabūt toj aplinkoj. Bet save laikau tikinčia.

Indrė, dvyliktokė, mokosi etikos.

Informantų Tomo ir Skaistės pasakojimuose galima išvelgti racionalaus religijos paaiškinimo siekį. Nors abu mokosi tikybos, kvestionuoja Dievo egzistavimą ir kelia religijos ir mokslo santykio klausimus. Tomo istorija atskleidžia, kad jis nėra nusiteikęs prieš tikėjimą, tačiau suteikiamas žinias tikybos pamokose ir gyvenime apie religingumą prilygina „tik pasakojimams“.

*Aš manau, kol niekas neįrodys, kad Dievas yra, tai jis tik pasakojimai.
Man neįrodo ten, kad kažkas sukūrė tuos visus pasakojimus. Bet, manau,
jeigu kažkas parodytų tą Dievą arba jis pats atsirastų kažkur, tai aš tikė-
čiau. Bet aš dabar negaliu tikėt, kol man tai yra neįmanoma.*

Tomas, dvyliktokas, mokosi tikybos.

Informantė Skaistė, nepaisant to, kad lanko tikybos pamokas, aiškiai Dievą ir mokslą pastato priešpriešiais ir save įvardija ateiste. Besivadovaudama logika ir racionaliais sprendimais gyvenime, ji mano, kad į Dievą tiki tik tie, kuriems trūksta vilties.

*Aš ateistė. Man atrodo, viskas yra paaiškinta mokslu, viskas yra logiška.
Tas Dievas grynai, kad žmogui vilties suteiktų, jis tiesiog nepasiduoatų, ir
viskas. O aš tiesiog labiau į mokslą linkus, viskas yra logiškai paaiškinta,
kaip viskas susikūrė ir panašiai.*

Skaistė, dvyliktokė, mokosi tikybos.

Nagrinėjant informantų naratyvus išryškėjo tendencija, jog laikomasi nuostatos, kad „tikėjimas ne paveldimas, o įgyjamas“. Su tokiu teiginiu sutinka tiek mokytojai, tiek ir moksleiviai, kurie savo pasakojimais liudija ir drąsiai kalba apie tai, kad šeima praktikuoja kokią nors konkrečią religiją, dažniausiai katalikybę, tačiau jiems ji nėra priimtina, ir jie ieško ar jau pasirinko kitą religiją. Arba apskirtai jų šeima nėra religinga, bet pats moksleivis atrado religiją.

Apie tikėjimą, kad „kažkas yra daugiau“ ir apie „tinkamos“ religijos paieškas drąsiai kalba moksleivė Vaiva. Informantė šiame gyvenimo etape nėra linkusi susikoncentruoti į vieną kokią nors religiją, todėl lanko etikos pamokas ir yra paieškų kelyje.

*Aš irgi save agnostike vadinčiau, nes aš tikiu, kad kažkas yra, bet nežinau
dar, kokią religiją man pasirinkti.*

Vaiva, vienuoliktokė, mokosi etikos.

Kaip galima matyti iš informantų naratyvų, jų santykis su religija yra nevienareikšmis – t. y. moksleiviai yra paieškų kelyje ir religijos nesupranta kaip savaimė paveldėtos kultūros, religinės tapatybės, save bei savo santykį su religija vertina globalaus, šiuolaikinio pasaulio pokyčių kontekste.

Kitame skyriuje apžvelgiama, kaip susiformuoja moksleivių religinė tapatybė mokytojų nuomone, remiantis jų darbo patirtimi.

Moksleivių religinis tapatumas: mokytojų požiūris

Tikybos mokytoja / mokytojas liudija ir apie tokius atvejus, kai mokiniai iš visai nereliginos šeimos patys atranda religiją ir į ją įsitraukia, o kartais tuo sudomina ir patraukia visą savo šeimą. Tikybos mokytojos / mokytojo pasakojimas realybėje patvirtina teiginį, kad „tikėjimas ne paveldėjimas, o įgyjamas“.

<...> mes, dabartinės kelios kartos, esame tie vaikai, kurių tėvai neturėjo to santykio apskritai daugumos su religija. Tai mums reikėjo patiemis kažkaip atrasti tą. Ir mes atrandam, ir patys vos ne savo tėvam perduodam. Toks atvirkštinis procesas vyksta. <...> Ir kadangi tie vaikai yra tokie imlūs naujovėms, pokyčiams, ieškojimui, visokiausiems atradimams, tai matau tokių vaikų, kurie iš tikrųjų savo šeimoje neturėjo visai jokios religinės patirties, perduotos savo tėvų, ir jie atranda. Atranda ją įvairiose aplinkybėse <...>

Tikybos mokytoja / mokytojas.

Fokus grupių apklausa ir pusiau struktūrizuoti interviu su dorinio ugdymo mokytojais atskleidė, kad išsiskiria nuomonės moksleivių ir mokytojų, kas daro didžiausią įtaką moksleivių religingumui ir jo suvokimui. Galima sakyti, „susikauna“ šeimos ir aplinkos įtaka. Kai kurie mokytojai linkę manyti, kad didžiausią įtaką daro visgi šeima. Tokios nuomonės laikosi etikos mokytoja / mokytojas, kai pasakojime įvardijama didelė šeimos įtaka ir nuvertinamas mokyklos, iš dalies ir mokytojo vaidmuo.

Aš manau, kad tėvai. Seneliai, tėvai. Visa šeima. Dėl to, kad mokykla jau mažai prisideda. Nebent įtakingas labai žmogus, autoritetingas pasitaikytų koks. Ten tikybės mokytojas, tai jisai gali tiktai....

Etikos mokytoja / mokytojas.

Patys moksleiviai įvardija, kad didžiausią įtaką jų suvokimui apie religingumą ir jo raišką asmeniname gyvenime daro aplinka. Paklausus, kas yra ta aplinka, jie pirmiausia išskiria draugus, mokyklą (klasės draugus, mokytojus) ir tik galiausiai šeimą.

Man irgi aplinkiniai žmonės, kurie aplinkui būdavo. Nes jie labai nu-teikia. Ir kažką gal mokytojai gali pasakyti, gali aplinkiniai draugai ar klasiokai, ar kažkas tokio. Manau, labai didelė dalim prisidėjo klasiokai prie kiekvieno iš mūsų požiūrio.

Giedrė, vienuoliktokė, mokosi tikybos.

Informančių moksleivių Karolinos ir Kotrynos atsakymai atskleidžia, kad moksleivių gyvenime didelę įtaką turi mokytojo vaidmuo, nes nuo jo priklauso ne tik kaip dirbama pamokoje, bet ir kaip pateikiama informacija.

Jo, labai svarbus... (mokytojo vaidmuo). Mokytojas paklausia, apie ką mes norim per pamokas šnekėti, tai apie tai ir šnekame. Šiaip nieko nebijom...

Karolina, dvyliktokė, mokosi etikos.

Geriau, kai mokytoja papasakoja (nei skaitome vadovėli).

Kotryna, dvyliktokė, mokosi etikos.

Moksleivių išsakytos pozicijos apie mokytoją ir jo vaidmenį mokykloje koreliuoja su P. Bourdieu (1990) išvada, kad pedagoginis autoritetas nėra sukuriama ar išsiugdoma savybė, jis tiesiog suteikiamas dėl pačio mokytojo statuso, tačiau tą statusą ir mokytojo poziciją ženkliai sustiprina (arba susilpnina) jo individualios charakterio savybės ir netgi tokie faktoriai kaip išvaizda, kvapas ar kalbėjimo tembras. Kitaip tariant, pasitelkdami savo *habitus*, mokytojai gali kurti realybę realybėje ir mokiniams perteikti „savo tiesą“, kuria tiki asmeniškai (Bourdieu 1971). Naudodami simbolinę galią, mokytojai gali siekti individų turimą pasaulio viziją pakeisti sava „teisinga“ vizija ir taip transformuoti jų suvokimą apie pasaulį ir jo vertinimą (Bourdieu 1992).

Apibendrinat galima teigti, kad moksleiviai save sunkiai priskiria kokiam nors konkrečiai religijai, dauguma abejoja ir tik nedaugelis yra tvirti ir užtikrinti savo pasirinkimu. Būtent žodis „pasirinkimas“ yra raktinis nagrinėjant moksleivių religingumą – jaunuoliai nori būti laisvi pasirinkti, koks jų santykis su religija ir kaip jį reikėtų puoselėti – t. y. pasirinkti ir tikėti tokia pačia religija, kokią išpažįsta jų šeima, pasirinkti „naują religiją“, pasirinkti ir netikėti visai, pasirinkti ir pasiimti skirtingų religijų tam tikrus bruožus, juos „sumiksuoti“ ir susikurti savo religiją.

Kitame skyriuje apžvelgiama mokyklos (kaip antrinės socializacijos vietos) ir mokytojo įtaka religinei raiškai bei moksleivių religinės tapatybės formavimui.

Institucionalizuotos religinės socializacijos bei mokytojo vaidmuo religinio tapatumo formavimuisi

Aptarus informantų savęs suvokimą religiniame lauke svarbu išanalizuoti, kokia institucionalizuotos religinės socializacijos bei mokytojo įtaka moksleivių religinio tapatumo formavimuisi. Mūsų empirinio tyrimo informantų

naratyvai atskleidžia, kad labai didelę įtaką mokykloje ir pamokose turi mokytojo vaidmuo, jo asmenybė, charakterio savybės ir autoritetas. Informantė Vaiva, lyginanti dabartinę savo patirtį su buusia kitoje mokykloje, pateikia pavyzdį, kaip būtent per mokytoją ir jo pateikiamą informaciją tas pats mokomasis dalykas gali tapti įdomus.

<...> praeitoje mano mokykloje (per tikyba) tik apie Dievą, tik apie Bibliją viską šnekėdavo ir tiek... Čia atėjau, nuo devintos iki vienuoliktos buvau, tai net nežinau... Čia tikybos mokytoja / mokytojas viską kitaip pateikia. Ji / jis taip ir apie šiuolaikinį gyvenimą pašnekėdavo, tas gal net pradėjo domint.

Vaiva, vienuoliktokė, mokosi etikos.

Informantė Skaistė, dalindamasi savo patirtimi, pabrėžia, kad yra tokių mokytojų, kurie turi savo „teisingo pasaulio įsivaizdavimą“ ir pirmenybę teikia temoms, kurios artimos pačiam mokytojui arba diskusiją palaiko tik tada, kai diskutuojama „teisingai“, t. y. išsakomi teiginiai, patvirtinantys mokytojo nuomonę ar suvokimą apie konkrečią temą.

Bet būna, kad mokytoja / mokytojas, jis irgi turi tokį kaip ir nežinau, preference...

Skaistė dvyliktokė, mokosi tikybos.

Informantai pastebi, kad kai kurie mokytojai turi subjektyvią savo nuomonę tam tikrais klausimais ir kai kurias temas ar įvykius netgi šaržuoja.

Tarkim būna, nu, mūsų kai mokytoja / mokytojas, tarkim, yra etikos tokia / toks biški prie juokelio, tai būna ten jinai / jisai tiesiog kartais pasišaipto iš kitos religijos. Aišku, ne piktybiškai, bet tiesiog, nu, atsižvelgiant į... į įvykius, kurie įvyko pasaulyje.

Daiva, dvyliktokė, mokosi tikybos.

Pasiteiravus informantų, kokia jų nuomonė apie dorinio ugdymo vadovėlius ir jų turinį, iš kurių mokomasi, informantai prisipažino, kad iš vadovėlių visai nesimoko arba ima tik kelias temas, o kokias temas ir kaip jas aptardavo, priklausydavo nuo mokytojo.

Tai, kad mes per etiką nelabai imdavom tuos vadovėlius, kiek aš atsimenu. Visą laiką dirbdavom arba aptardavom kažką, kokias temas.

Paulius, vienuoliktokas, mokosi etikos.

Fokus grupių interviu metu paaiškėjo, kad etikos pamokų metu nesi-
naudojama vadovėliais, anot informantės Rimantės, vadovėliai yra pasenę ir
juose trūksta sąsajų su šiuolaikinės visuomenės problemomis.

*Nežinau. Bet daug vadovėlių parašyta lietuviškai, pasiimam bibliotekoj
šiai mokytis... ten dar parašyta.... o jau pasaulis pasikeitė dvidešimt
kartų.*

Rimantė, vienuoliktoje, mokosi etikos.

Etikos mokytojai apie vadovėlius kitokios nuomonės, – teigė, kad vado-
vėliai yra labai geri, ir nieko keisti nereikia.

*<...> užtenka, tenkina, tikrai labai vadovėliai geri, įspūdingi vadovėliai ir
aš su jais vedu dorinį ugdymą.*

Etikos mokytoja / mokytojas.

Tikybės mokytojai, dalyvavę tyrime, teigė, kad vadovėliais naudojami
nedaug, ne visada laikosi nustatyto pamokų plano.

*<...> vienuoliktoje, dvyliktoje klasėje, žinokit, su vadovėliais mažai mes
dirbam realiai. <...> Pasiruošiu informaciją, tam tikras skaidres, tam
tikrą prezentaciją, pokalbį diskusijos. <...> Kartais aš nesilaikau visai to
plano ir kartais laikausi. Labai įvairiai. Nes vienuoliktoje klasėje, čia pa-
gal pasirinkimo modulius, aš stengiuosi daugiau kalbėti apie antiką, tada
kitas religijas ir katalikybės santykį su jomis. O dvyliktoje klasėje dabar
jau apskritai apie santykius...*

Tikybės mokytoja / mokytojas.

Ši / šis tikybės mokytoja / mokytojas, pasiteiravus ar norėtų, ką nors
įtraukti ar pakeisti vadovėlių turinyje, atsakė, kad taip, turėjo konkrečių
pasiūlymų, kaip būtų galima patobulinti vadovėlius, kad jie taptų patrauk-
lesni ne tik moksleiviams, bet ir pačiam mokytojui.

*Gal tokių mokslinių faktų dar daugiau įtraukčiau, mokslinės literatūros
kažkokios. <...> Pagrįščiau tam tikrus dalykus. Kad religija žvelgtų labiau
iš įvairaus aspekto, kaip žvelgiu iš filosofijos, psichologijos, socialiniu, na,
tokiu žvilgsniu. Žiūrėti ir iš tos mokslinės, sakykime, galbūt, kad patvir-
tintume kažkokiais metodais tokius dalykus. Man kartais pritrūksta tokių
kažkokių faktų ir reikia pačiai / pačiam ieškoti ir domėtis.*

Tikybės mokytoja / mokytojas.

Interpretuojant informantų išvalgas, galima teigti, kad nuo to, kaip bus dirbama pamokoje ar kaip bus integruojamas vadovėlis ar jo tam tikros temos į pamokų turinį, – priklauso būtent nuo mokytojo. Tai liudija ir moksleivio Gedimino pasakojimas. Informantas gana skeptiškai nusiteikęs dėl vadovėlių, tačiau pripažįsta, kad kartais tenka perskaityti kai kurias temas, kurias atrenka būtent mokytojas.

Mokytoja / mokytojas mums labiau atrenka, ką mums reikia persiskaityti ir... Nu tikrai yra ten keli dalykai, aš, manau, kad tikrai nesąmonių prirašyta... gaunam kažkokių, bet mokytoja / mokytojas atrenka...

Gediminas, dvyliktokas, mokosi etikos.

Tokios pačios nuomonės laikosi ir informantė Sigita, kuri kalba apie tai, kad mokytoja / mokytojas ne tik atrenka tam tikras temas, bet jas iš vadovėlio „cina“ ne pagal planą ir eiliškumą.

Aš pritarčiau, kad... Dėl to, kad mokytojai, pavyzdžiui, etikos atrenka, kas mums būtų aktualu, ką galėtume dabar panaudoti, suprasti ir t. t.

Sigita, dvyliktokė, mokosi etikos.

Informantų naratyvuose galima išvelgti, kad jiems imponuoja ne temų pateikimas vadovėliuose, o paties mokytojo temos vedimas, mokinių išklaušymas, leidimas diskutuoti ir netgi savo, kaip mokytojo, asmeninės patirties pasidalijimas.

Apie reikiamybę atkreipti daugiau dėmesio į moksleivius, jų nuomonę ir norus, kaip dirbti pamokose, kalba informantė Giedrė:

Pasakyti... Atkreipti dėmesį labiau į mokinių nuomones, ko jie nori, nes jie vis tiek tokie labiau... Apie visą visuomenę ir juos (mokinius) išklausti – ką jie mano apie tai. Pagal ką tos taisyklės, vadovėliai... <...> Mokytojo patirties, kokias gal klaidas padaręs jis gyvenime.

Giedrė, vienuoliktokė, mokosi tikybos.

Giedrei antrino ir informantas Martynas bei įvardino temas, kurios domina.

Apie vienas kito supratimą, žmonių tema, religijų skirtingų, tiesiog skirtingų rasių žmonių. Apie tokius dalykus.

Martynas, vienuoliktokas, mokosi tikybos.

Informantai mokytojai taip pat išskiria moksleivius dominančias temas, kuriuose nagrinėjami santykiai, tarpusavio bendravimas, egzistenciniai klausimai.

Na, aišku, visos temos... meilė, laisvė labai svarbi laisvė, nu čia pagal am-žių. Toliau – laimė. Bando, bet paskui nusivilia kalbėdami apie meilę, nes suvokia, kad nieko nesupranta. Meilė labai įdomi visiems, mes kaip tik va baigėm. Tas visas dar labai įdomu – santykiai, bendravimas merginų ir vyrų. Kas dar? Turbūt, kad ir viskas. Jiems gi reikia labai plačiai viską atskleisti. Bet šitos temos yra jiems aktualios. <...> dar tiesa, savižudybė, kaip keista.

Etikos mokytoja / mokytojas.

Apibendrinant tyrimo informantų naratyvuose atskleistą jų požiūrį į mokytojo vaidmenį ir dorinio ugdymo pamokų konstravimą, pravartu apžvelgti, kokią įtaką mokytojui, jo vedamoms pamokoms ir moksleivių religingumui turi mokykla kaip institucija⁷.

Informantai mokytojai ir moksleiviai atskleidė, kad susiduria su mokyklos administracijos prievarta eiti į katalikų bažnyčią švenčių metu (Rugsėjo 1-oji, valstybinės šventės, Šv. Kalėdos, Šv. Velykos), nepaisant to, ar yra tikintys ar ne, ar priklauso ir išpažįsta kitą nei katalikų tikėjimą.

Pasak informantų moksleivių, į Šv. Mišias einama pamokų metu, todėl būna, kad tam tikros pamokos, visai nesusijusios su doriniu ugdymu, tą dieną neįvyksta ir kitą pamoką tenka dirbti daugiau, kad neatsiliktų nuo kurso. Nors vyresnių klasių moksleiviai tvarkaraštyje turi „langų“, per kuriuos gali likti kokioje nors klasėje, valgykloje, skaitykloje ar apskritai išeiti iš mokyklos per pamokas, jei jos nevyksta dėl Šv. Mišių, moksleiviams pasilikti mokykloje neleidžiama ir raginama eiti į bažnyčią.

Per elektroninį dienyną atsiunčia, kad dalyvauti (Šv. Mišiose) PRIVALOMA. Žodis privaloma būna parašytas didžiosiomis raidėmis.

Jonas, dvyliktokas, mokosi etikos.

Apie tai, kad neturi pasirinkimo eiti ar neiti su moksleiviais į Šv. Mišias per šventes, liudija ir mokytojai. Etikos mokytoja / mokytojas pasakoja, kad niekada niekas šio klausimo su mokyklos vadovybe nenagrinėjo, – tai kaip nekvestionuojama tradicija, kuri tęsiasi jau daug metų.

7 Remiantis Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 43 str. 11 punktu, mokykla privalo užtikrinti sveiką, saugią, užkertančią kelią smurto, prievartos apraiškoms ir žalingiems įpročiams aplinką, ugdymo, mokymo, studijų, švietimo programų vykdymą, atvirumą vietos bendruomenei, mokymo sutarties sudarymą ir sutartų išpareigojimų vykdymą, geros kokybės švietimą.

Mes per pamokas vedam į Šv. Mišias prieš kokias Kalėdas ar Nepriklausomybės šventę. Niekas neklausia, nori ar nenori, surenki vaikus ir eini.

Etikos mokytoja / mokytojas.

Informanto Pauliaus atsakymas iliustruoja, kad į Šv. Mišias eina tik dėl pareigos ir disciplinos laikymosi ir galimybės rinktis neturi.

Tik dėl reikalo einam (į Šv. Mišias).

Paulius, vienuoliktokas, mokosi etikos.

Toks priverstinis bažnyčios lankymas kelia ir religingų (katalikų) moksleivių pasipiktinimą, ir moksleivių, kurie savęs nelaiko katalikais. Informantų pasakojimai atskleidžia nuomonę, kad tai visgi turėtų būti pasirinkimo klausimas.

Manau, čia turėtų būti kiekvieno žmogaus pasirinkimas, ar jis nori eiti, ar ne.

Indrė, dvyliktokė, mokosi etikos.

Informantė Sigita kvestionuoja, ar toks priverstinis ėjimas į bažnyčią nekenkia ir patiems tikintiems katalikams moksleiviams, kuriems nelieta ramios erdvės pasimelsti ir sakrališkumo, galimybės pabūti tarp bendraminčių. Jos nuomone, turėtų būti suteikta pasirinkimo laisvė eiti į bažnyčią arba ne visiems moksleiviams, nes esti ir tokių, kurie išpažįsta kitą tikėjimą, tačiau to nedeklaruoja viešai ir nenori pasakyti visiems klasės draugams ar mokytojams.

Taip, čia yra visiškai kiekvieno žmogaus pasirinkimas. Ir niekas negali priverst, nesvarbu, kad dabar esam mes mokiniai, bet jeigu žmogus nėra tikintis, tai jis ir neturi eiti į bažnyčią. Į bažnyčią turi eiti tik tie, kurie tiki ir nori ten būti. Ir manau, kad jokios prievartos negali būti. Ir, aišku, kiti mokytojai pyksta, kai neina vaikas, bet gal jis yra kito tikėjimo, bet jis to nenori pasakyt visiems. Ir jam tiesiog tas katalikų tikėjimas ir bažnyčia nėra priimtina.

Sigita, dvyliktokė, mokosi etikos.

Apie pasirinkimo galimybę kalba ir informantė Rimantė, kurios manymu, atėjimas į bažnyčią savo noru vedant asmeninei intencijai yra kur kas kokybiškesnis nei tiesiog „sėdėjimas bažnyčioje“ atvesdinus priverstinai ir neatsižvelgus į moksleivių nuomonę.

Aš manau, tai biškį nesąmonė, kodėl... Žmogus turi savo įsitikinimus. Pavyzdžiui, ne tos religijos, pas krikščionis mokosi mokykloje, ir jis vis tiek

turi eiti į bažnyčią. Tai privaloma. Nesąmonė. Turi būti – jeigu tu nori, pavyzdžiui, už Velykas pasimelst eiti į bažnyčią. Ir tu gali eiti. Jeigu tu nenori, tu gali pasilikti mokykloje. Nežinau, ten pamokoj ar klasėj sėdėt. Bet tiesiog atsižvelgti į visų nuomones, nebūtinai tiesiog „tu privalai eiti ir bažnyčioj sėdėt“. Čia mano nuomonė.

Rimantė, vienuoliktokė, mokosi etikos.

Analizuojant informantų mokytojų atsakymus išryškėjo tendencija, kad apie mokyklos, kaip institucijos, įtaką religingumui mokytojai nėra linkę atvirauti. Nors išsakė nuomonę apie ėjimą ir visų mokinių vedimą į Šv. Mišias įvairių švenčių metu, tyrimo metu autorei pastebėjus ir užsiminus apie tai, kodėl etikos ir tikybos pamokose sėdi praktiškai vienodas mokinių skaičius, diskutuoti buvo vengiama. Tik išjungus diktofoną, mokytojai prisipažino, kad susiduria su mokyklos vadovybės pozicija, jog kiekvienoje dorinio ugdymo pamokoje turi būti labai panašus mokinių skaičius, ir negali būti taip, kad, tarkim, etikos pamokoje sėdi 20 mokinių, o tikybos – 10. Nors dorinio dalyko pasirinkimas yra laisvas ir priklauso nuo mokinio noro mokytis etikos arba tikybos, realybėje mokiniai gali keisti dorinio ugdymo dalykus kiekvienais mokslo metais, tačiau realybėje turi sutarti su kitu mokiniu, besimokančiu kito dorinio ugdymo dalyko, kad susikeistų vietomis ir būtų išlaikytas toks pats arba labai panašus kiekvieno dorinio ugdymo dalyko besimokančiųjų skaičius.

Apibendrinimai ir išvados

Šiuolaikinė visuomenė tampa personalizuota, pirmumas joje suteikiamas individualizmui ir konkretaus individo įpročiams, norams, lūkesčiams ir net pomėgiams. Visa tai daro įtaką ir religijos raiškai, ir perkonstruoja religinį tapatumą.

Šiuolaikinėje visuomenėje priklausymą arba nepriklausymą konkrečiai religinei bendruomenei individas gali rinktis remiantis tradiciniais religiniais šeimos, etniniais, tautiniais, regioniniais, o dėl globalizacijos ir skaitmenizacijos – ir tarptautiniais pavyzdžiais arba, ignoruodamas visus šiuos pavyzdžius, nuo visko atsiriboti.

Informantai moksleiviai yra savotiškame paieškų kelyje, – jie dar tik ieško, kurią religiją pasirinkti ar kaip ją praktikuoti. Moksleivių (ne)religinumą mokytojai labiau linkę apibrėžti kaip dvasingumą ir kalba apie tai, kad vienokiu ar kitokiu būdu moksleiviai ieško ir siekia išsigrnynti savo asmeninį santykį su religija, kuris yra nevienareikšmiškas – t. y. moksleiviai religijos nesupranta kaip savaime paveldėtos kultūros, religinės tapatybės

ir save bei savo santykį su religija vertina globalaus, šiuolaikinio pasaulio pokyčių kontekste.

Moksleiviai save sunkiai priskiria kokiai nors konkrečiai religijai, dauguma jų abejoja ir tik nedaugelis yra tvirti ir užtikrinti savo pasirinkimu. Būtent žodis „pasirinkimas“ yra raktinis nagrinėjant moksleivių religingumą – jaunuoliai nori būti laisvi pasirinkti, koks jų santykis su religija ir kaip jį reikėtų puoselėti – t. y. pasirinkti ir tikėti tokia pačia religija, kokią išpažįsta jų šeima, pasirinkti „naują religiją“, pasirinkti ir netikėti visai, pasirinkti ir pasiimti skirtingų religijų tam tikrus bruožus, juos „sumiksiuoti“ ir susikurti savo religiją.

Fokus grupių apklausa ir pusiau struktūrizuoti interviu su dorinio ugdymo mokytojais atskleidė, kad išsiskiria moksleivių ir mokytojų nuomonės, kas moksleiviams daro didžiausią įtaką religingumui ir jo suvokimui. Galima sakyti, tarsi susikauna šeimos ir aplinkos įtaka. Kai kurie mokytojai linkę manyti, kad didžiausią įtaką daro visgi šeima ir nuvertina mokyklos, iš dalies ir mokytojo vaidmenį. Patys moksleiviai įvardija, kad didžiausią įtaką jų suvokimui apie religingumą ir jo raišką asmeniname gyvenime daro aplinka: draugai, klasės draugai, mokykla ir tik galiausiai – šeima.

Interpretuojant informantų išvalgas išryškėjo didelė mokytojo įtaka pamokose, nes būtent nuo dorinio ugdymo mokytojo priklauso, kaip bus dirbama pamokoje ar kaip į pamokų turinį bus integruojamas vadovėlis ar jo tam tikros temos. Informantų naratyvuose galima išvelgti, kad jiems imponuoja ne temų pateikimas vadovėliuose, o paties mokytojo temos vedimas, mokinių išklausymas, leidimas diskutuoti ir netgi savo kaip mokytojo asmeninės patirties pasidalijimas.

Vertinant mokyklos kaip institucijos įtaką, informantai mokytojai ir moksleiviai atskleidė, kad susiduria su mokyklos administracijos prievarta eiti į katalikų bažnyčią švenčių metu (Rugsėjo 1-oji, valstybinės šventės, Kalėdos, Velykos), nepaisant to, ar yra tikintys, ar ne, ar priklauso ir išpažįsta kitą nei katalikų tikėjimą. Pasak informantų moksleivių, į Šv. Mišias einama pamokų metų, todėl būna, kad tam tikros pamokos, visai nesusijusios su doriniu ugdymu, tą dieną neįvyksta, ir kitą pamoką tenka dirbti daugiau, kad neatsilikėtų nuo kurso. Nors vyresnių klasių moksleiviai tvarkaraštyje turi „langų“, per kuriuos gali likti kokioje nors klasėje, valgykloje, skaitykloje ar apskirtai išeiti iš mokyklos, per pamokas, kurios nevyksta dėl Šv. Mišių, moksleiviams pasilikti mokykloje neleidžiama ir raginama eiti į bažnyčią.

Toks priverstinis bažnyčios lankymas kelia ir religingų (katalikų) moksleivių, ir moksleivių, kurie savęs nelaiko katalikais, pasipiktinimą. Informantų pasakojimai atskleidžia nuomonę, kad tai visgi turėtų būti pasirinkimo klausimas.

Apibendrinant galima konstatuoti, kad nors valstybinės religijos Lietuvoje nėra, mokyklų politika yra proteguoti katalikybę, ir visi moksleiviai ar mokytojai valstybinių ar religinių švenčių metu verčiami eiti į katalikų Šv. Mišias pamokų metu. Tai nepriimtina tiek netikintiems moksleiviams ar išpažįstantiems kitą religiją, tiek ir tikintiems katalikams, nes viskas tampa tik iš reikalo, nelieka vietos sakrališkumui ir susikaupimui.

Literatūra

- Alberts, W. 1997. *Integrative Religious Education in Europe: A Study-of-Religions Approach*. Berlin/New York: De Gruyter.
- Alberts, W. ed. 2008. "The History of Religions and Religious Education (Special issue)". *Numen. International Review for the History of Religions* 55: 2–3.
- Ališauskienė, M., Glodenis, D. 2013. *Iššūkiai religinei įvairovei: religinių mažumų perspektyva*. Vilnius: Naujųjų religijų ir informacijos centras.
- Ališauskienė, M. 2016. „Religija pokomunistinėse visuomenėse: pokyčiai ir jų kontekstas“. *Religingumas ir / ar dvasingumas Lietuvoje. Religijos sociologijos perspektyva*, sud. J. Kuznecovienė, A. Rutkienė ir M. Ališauskienė, 18–28. Kaunas: Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras.
- Ališauskienė, M., Maslauskaitė, A. 2021. "Religious Identity and Family Practices in a Post-Communist Society: The Case of Division of Labor in Childcare and Housework". *Religions* 12 (12): 1040.
- Ališauskienė, M., Samuilova, I. 2011. „Modernizacija ir religija sovietinėje ir posovietinėje Lietuvoje“. *Kultūra ir visuomenė* 2 (3): 67–81.
- Banks, J. A. 2004. "Introduction: Democratic Citizenship Education in Multicultural Societies". *Diversity and Citizenship Education: Global Perspectives*, ed. James A. Banks, 57–68. San Francisco: Jossey-Bass.
- Banks J. A. 2009. *Routledge International Companion to Multicultural Education*. New York and London: Routledge Taylor & Francis Group.
- Beckford, J. A. 2003. *Social Theory and Religion*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Berger, P. L. 1967. *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*. New York: Doubleday.
- Berger, P. L. 1999. *The Desecularization of the World. Resurgent Religion and World Politics*. Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company.
- Berger, P. L., Luckmann T. 1995. *Modernity, Pluralism and the Crisis of Meaning*. Gütersloh: Bertelsmann Foundation Publishers.
- Berglund, J. 2014. "Islamic Religious Education in State Funded Muslim Schools in Sweden: A Sign of Secularization or Not?" *Tidsskrift for islamforskning*, 8(1): 275–301.

- Berger, P., Luckmann, T. 1999. *Socialinės tikrovės konstravimas: žinojimo sociologijos traktatas*, Vilnius: Pradai.
- Borowik, I., Doktor, T. 2001. *Pluralizm religijny i moralny w Polsce. Raport z badań (Religious and Moral Pluralism in Poland. Research Report)*. Kraków: Nomos.
- Borowik, I. 1997. "Institutional and Private Religion in Poland 1990–1994". *New Religious Phenomena in Central and Eastern Europe*, eds. I. Borowik and G. Babiński, 235–255. Krakow: Nomos.
- Bouma, G. D., R. Ling. 2011. "Religious Diversity". *The Oxford Handbook of the Sociology of Religion*, ed. Peter B. Clarke, 507–522. Oxford: Oxford University Press.
- Bourdieu, P. 1991. "Genesis and Structure of the Religious Field". *Comparative Social Research* 13: 1–44.
- Bourdieu, P. 1971. "Systems of education and systems of thought". *Readings in the theory of educational systems*, ed. Earl Hopper, 160–183. London: Hutchinson.
- Bourdieu, P. 1986. "The Forms of Capital". *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, ed. John G. Richardson, 241–258. New York: Greenwood Press.
- Bourdieu, P. 1992. "Symbolic Power and Political Field". *Language and Symbol Power*, ed. John Thomson, 163–229. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P., Passeron, J. C. 1990. *Reproduction: in Education, Society and Culture*. London: Sage Publications.
- Bruce, S. 2002. *God is Dead. Secularization in the West*. Oxford: Blackwell.
- Bruce, S. 2003. *Politics and Religion*. Cambridge: Polity Press.
- Bruce, S. 2011. *Secularization: In Defence of an Unfashionable Theory*. New York: Oxford University Press.
- Bullivant, S. 2018. *Europe's Young Adults and Religion*. Benedict XVI Centre for Religion and Society. The UK.
- Casanova, J. 1994. *Public Religion in the Modern World*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Cush, D. 1999. "Models of religious education in a plural society. Looking to the future". *Church-State Relations in Central and Eastern Europe*, ed. Irena Borowik, 377–387. Kraków: Nomos.
- Davie, G. 1990. "Believing Without Belonging: Is the Future of Religion in Britain?" *Social Compass* 37(4): 455–469.
- Davie, G. 2007. *The Sociology of Religion. A critical Agenda*. Los Angeles: Sage.
- Davie, G. 2015. *Religion in Britain: A Persistent Paradox*. 2nd edition. London: Wiley-Blackwell.
- Dobbelaere, K. 1999. "Towards Integrated Perspective of the Processes Related to the Descriptive Concept of Secularization". *Sociology of Religion* 60 (3): 229–250.
- Geertz, C. 2005. „Religija kaip kultūros sistema“. *Kultūry interpretavimas. Straipsnių rinktinė*, sud. Arūnas Sverdiolas, 98–110. Vilnius: Baltos lankos.
- Hervieu-Leger, D. 2001. "Individualism, the Validation of Faith, and the Social Nature of Religion in Modernity". *The Blackwell Companion to Sociology of Religion*, ed. Richard K. Fenn, 161–175. Malden: Blackwell Publishing.

- Kuznecovienė, J., Rutkienė, A., Ališauskienė M. 2016. *Religingumas ir / ar dvasingumas Lietuvoje. Religijos sociologijos perspektyva*. Kaunas: Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras.
- Jackson, R. 2005. *Rethinking Religious Education and Plurality*. London: Routledge.
- Jackson, R. 2016. "A Retrospective Introduction to Religious Education: an Interpretive Approach". *Discourse and Communication for Sustainable Education* 7 (1): 149–160.
- Johnstone, L. R. 2007. *Religion in Society. A Sociology of Religion*. New Jersey, Pearson: Prentice Hall.
- Lévi-Strauss, C. 1966. *The Savage Mind (The Nature of Human Society Series)*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- March, E., March, Z. 1999. "Roman Catholic Priests and Education Among Romani people in Poland". *Church-State Relations in Central and Eastern Europe*, ed. Irena Borowik, 403–418. Kraków: Nomos.
- Liutikas, D. 2003. „Jaunimo religingumo problema sovietinio ateizmo metais“. *Jaunimo vertybinės orientacijos*, sud. Anelė Vosyliūtė, 124–134. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.
- Niemelä, K. 2010. "Youth and Religion in Finland". *Annual Review of the Sociology of Religion. Volume 1: Youth and Religion*, ed. Giuseppe Giordan, 193–219. BRILL.
- Sherkat D. 2003. "Religious Socialization: Sources of Influence and Influences of Agency". *Handbook of the Sociology of Religion*, ed. Milchelle Dillon, 151–164. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stark, R., Glock, Y. Ch. 1968. *American Piety: The Nature of Religious Commitment*. Berkeley. University of California Press.
- Vincentt, G. and Collins-Mayo S. "(Dis)engagements with Christianity amongst Young People in England and Scotland". *Annual Review of the Sociology of Religion, Volume 1: Youth and Religion*, ed. Giuseppe Giordan, 219–251. BRILL.

Kiti šaltiniai

- Dorinis ugdymas Lietuvoje 2013. Prieiga per internetą: https://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas/ugdymo-programos/2_Dorinis_ugdymas.pdf [žiūrėta 2020 09 18].
- Lietuvos Respublikos Konstitucija. 1992. Prieiga per internetą: <https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm> [žiūrėta 2020 11 16].
- Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas 2011. Prieiga per internetą: <https://eseimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.395105> [žiūrėta 2020 09 18].
- Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. 1948. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.278385> [žiūrėta 2020 01 24].

Gauta 2022 02 18

Priimta 2022 11 23

RIMGAILĖ DIKŠAITĖ

Vytautas Magnus University, Department of Sociology

Youth's Religious Identity, Religiosity, and Religious Socialization in Contemporary Lithuania: Actors and their Interactions

Summary

This paper analyses the issue of the construction of youth's religious identity and religiosity as well as its interaction with religious socialization in Lithuania. Based on the data from focus group interviews conducted with the soon-to-be graduates of Lithuanian secondary schools (11th–12th graders) in 2019–2020, the paper analyses the issue of the construction of youth's religiosity and religious identity as well as its relationship with religious socialization in Lithuania. First, the paper discusses the issue of youth's religious identity and its construction in contemporary society, examining the influences of primary and secondary (institutionalized) socialization in the construction of religious identity and the role played by education as a social institution in religious socialization. Grounding on the narratives, the article shows the perspective of pupils and teachers on youth's religious identity and the factors of its construction. The data of the empirical research revealed the unique role of the teacher in the processes of construction of religious identity and religiosity. The research data has also shown that the dominant process among the research participants is the chosen rather than inherited construction of religious identity and religiosity.

Keywords: youth, religious identity, religiosity, religious socialization, religious education.